

Birinci Büyük Millet Meclisi Oluşumu, Hukuki Nitelemesi ve Yanlış Bildiklerimiz

Hüseyin İbrahim BALAT

Giriş

Bu Tebliğde; 23 Nisan 1920'den Nisan 1923'e kadar süren 1.TBMM'nin kuruluş aşamalarını anlattıktan sonra bu meclisin, meşruiyetini nereden aldığını, hukuki yapısını ve devlet sistemini, hukuki bakımdan getirdiği önemli değişiklik ve yenilikleri anlatmaya çalışacağız. Türkiye Cumhuriyeti devletine giden sürecin ilk basamağı olarak niteleyebileceğimiz Birinci Meclis dönemi maalesef bütünsel bir perspektifte bilinmiyor, okullarda da bu konuya gerekli önem verilmiyor veya belli ideolojik formları destekleyecek şekilde tarih anlatıcılığı yapıyor. Biz bu çalışmamızda özellikle Birinci Meclisteki İkinci Grubun biraz daha iyi tanınmasına vesile olmaya çalıştık. Bunun dışında, Birinci Meclisin ruhunu, İstiklal Mahkemeleri'ni ve de Teşkilat-ı Esasi Kanununu inceledik. Konunun bütünselliği açısından, bunların daha öncesinde 1. Meclise giderken vuku bulan önemli tarihi gelişmelerden kısaca bahsetmekte fayda görüyorum. Konunun kapsamı nedeniyle çalışmamız genel olarak fikir edinilebilecek mahiyette bir çalışmadır.

1. Birinci Meclis Öncesi Tarihi Gelişme

İttihatçı ağırlıklı Osmanlı idaresi, 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesini imzalayarak 1. Dünya savaşından yenik çıkmış oldu. Bu savaş boyunca İngiltere ve Fransa için Almanya'nın güçten düşürülmesi ve Sovyetler Birliği'nin abluka altına alınarak, ideolojik yayılmasını önleyecek politikaların üretilmesi öncelikli sorunlardı. Osmanlı Devleti'nin sadece jeopolitik konumu temel alınsa bile

mezkûr devletler tarafından göz ardı edilemeyecek bir ülke durumundaydı. Bunun dışında yaklaşık 600 yıl bir medeniyet merkezi ve dünya gücü olması hasebiyle de, her ne kadar en zayıf anlarını yaşasa da Osmanlı Devleti küçümsenemezdi. Bu nedenle de Osmanlı devleti üzerinde bir çok plan ve projeler devreye sokulmuştu. Böylece de koca imparatorluk çöktü ve yerine yeni Türkiye Devleti kuruldu. Ancak şunu söyleyelim ki 1. Dünya Savaşı sonunda yenilen ve dağıtılan imparatorlukların yerine yerel güçlerin siyasal taleplerini, kendi politikalarının öngörülerine uyduğu ölçüde hesaba katarak, bağımsız ulus devletlerin ve Avrupalı devletlerin denetiminde manda yönetimleri oluşturmak öncelikli hedefler arasındaydı.¹

Mondros Mütarekesi'nden sonra 1. Dünya Savaşı'nın galip devletleri Osmanlı Devleti'nin önemli bir kısmını işgale başladı. Bu işgaller karşısında Anadolu ve Rumeli'de de direniş hareketleri başladı. Bu direniş hareketlerinin doğru bir seyir takip edebilmesi için Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Mustafa Kemal 22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi'ni yayınladı ve Erzurum'da bir kongre toplanmasını istedi. Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919'dan 7 Ağustos'a kadar devam etti. Kongre sonunda bir beyanname yayımlandı. Benzer şekilde Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapıldı. Bunun sonunda da bir beyanname yayımlandı. 16 Mart 1920'de ise İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi.

Bilindiği üzere Osmanlı'da İstanbul devle-

1] Mustafa TÜRKEŞ, *Birinci Meclis*, "Birinci Meclis Döneminde Dış Politika", s. 190.

tin başkentidir ve devletin yönetim organları İstanbul'da bulunurdu. 1. Meclisin kurulmasına giden yolda en önemli olay İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesidir. Zira bu işgal üzerine Osmanlı'da reformcuların (ittihatçılığın öncesinde ortaya çıkan grup) baskısıyla Osmanlı'nın ilk Anayasası 1876 tarihli Kanun-i Esasi ile kurulmuş olan Meclis-i Mebusan kendini feshetmek zorunda kalmıştır. Kendilerini Genç Osmanlılar olarak adlandıran reformcu grup, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinden kurtulabilmesi için meşrutî (anayasalı) bir monarşiye geçilmesini, yani padişahın yetkilerinin kurulacak bir meclisle sınırlandırılmasını gerekli görüyorlardı. Bu akımın etkisiyle 1876 yılında ilk Osmanlı Anayasası (Kanun-u Esasi) ilan edilmiştir.² Padişah'ın yetkisini sınırlayacak olan bu meclise ilk başta Meclis-i Umumi ismi verilmiştir ve bu meclis bütün üyeleri Padişah tarafından atanan Heyet-i Ayan ile üyeleri çift dereceli seçimle seçilen Heyet-i Mebusan olarak iki meclisten meydana gelmiştir. Ancak 1878 yılında, yani Meclisin kurulmasından iki sene sonra 2. Abdülhamid Meclis'i dağıtmıştır, 1908 yılında ise 2. Abdülhamid Rumeli'deki askeri birliklerin isyanı sonucu 1876 Anayasası'nı tekrar yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Yani Meclis-i Mebusan tekrar açılmıştır ve 1909 yılında yapılan değişikliklerle Padişahın yetkileri daraltılmıştır. İşte bu tarihten yaklaşık 10 yıl sonra tekrardan Meclis-i Mebusan'ın feshi söz konusu olmuştur. Bir farkla ki bu sefer Meclis kendi kendini İngiliz işgali (İtilaf Devletleri tarafı) sebebiyle feshetmiştir.

1908 yılında Rumeli'deki askerlerin çıkardığı isyan sonucu 2. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi (31 Mart Vakası) üzerine devlet gücünü iyice eline almaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski bir üyesi olan Mustafa Kemal Paşa, devletin işgali üzerine Anadolu'da direniş hareketleri başlatması için Sultan Vahdettin tarafından verilen geniş yetkilerle Anadolu'ya gönderilmiştir. Zira yukarıda kısaca bahsettiğimiz Samsun'a çıkma, Erzurum ve Sivas gibi Kongreler de bu yetkilendirme sonucu gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal daha sonra İstanbul'un işgali ve Meclisin feshi üzerine Osmanlı'nın illerine, bağımsız sancaklara ve ordu komutanlarına 19 Mart

2] Ergun ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 26.

1920'de bir genelge (intihabat tebliği, seçim bildirimi) göndermiştir. Buna genelgede, 1876 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanununa göre bir seçim yapılacağı belirtilmektedir. Ancak bu genelge seçim mevzuatına aykırı olan bazı hükümler de içermekteydi. Bu genelgeye göre livalar seçim çevresi sayılacak, her livadan 5 mebus seçilecektir. Seçim iki dereceli, gizli ve mutlak ekseriyetle yapılacaktır. Seçim, 15 gün içinde Meclisin Ankara'da toplanmasını mümkün kılacak süratle yapılacaktır. Adaylık serbesttir.³ Nüfuslarına bakmaksızın her livanın 5 temsilci göndermesi nüfusu az yerlerin temsil gücünü arttıran bir madde olmuştur.

Atatürk yayınladığı bu tebliğ ile bir yandan ülkede yeni bir seçimin başlamasını emrederken, öte yandan da seçimin hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağını belirtmiş oluyordu. Ayrıca Padişah İstanbul'da işgal altında olduğu için padişahsız bir yönetimin de ilk adımları atılmış oluyordu.

2. Birinci Meclis Dönemi

Oldukça sıkıntılı geçen bir seçim sürecini takiben, seçilen milletvekillerinin büyük kısmı açılacak olan Meclis'e katılmak üzere Ankara'ya hareket ederler.⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın da ifadesiyle Cuma gününün kutsallığından yararlanabilmek için 23 Nisan Cuma günü Meclis açılışı yapılır. Ankara pek dindarane, daha doğrusu pek dervişane bir merasime şahit olur.⁵ Ertesi gün, yani 24 Nisan, Meclisi yönetmek için bir Meclis Başkanı seçimi yapılır. Celaleddin Arif Efendi'nin aldığı 109 oya karşılık, Mustafa Kemal Paşa aldığı 110 oy ile Meclis Başkanı olur.⁶ O dönemde daha sonradan yapılan düzenlemelerle Meclis Başkanı hükümetin de başkanı sayıldığı için günümüzdekinden çok daha aktif yetkileri bünyesinde barındırmaktadır.

24 Nisan günü yaptığı konuşmayla Mustafa Kemal Meclisin ana kuruluş esaslarının çerçevesini çizmiştir. Bu konuşmasından sonra Mustafa Kemal Paşa şu esasları içeren önergeyi vermiştir:

3] *Osmanlı İmparatorluğu'ndan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş-* Ord. Prof. Muammer Raşid Seviğ'e Armağan'dan ayrı bası. s. 20-21.

4] Ahmet Cemil ERTUNÇ, *Cumhuriyetin Tarihi*, s. 12.

5] KARABEKİR, *İstiklal Harbimiz*, s. 617.

6] Ahmet Cemil ERTUNÇ, a.g.e., s. 13.

1. Bir hükümet kurulması zorunludur.
2. Geçici bile olsa bir "hükümet (devlet) reisi" tanımak ya da "padişah kaymakamı" seçmek doğru olmaz.
3. Mecliste yoğunlaşan milli irade vatanın kaderine fiilen el koymuştur ve meclisin üstünde bir güç yoktur.
4. TBMM yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplar. Meclisten seçilip görevlendirilecek bir heyet hükümet işlerini yürütür. Meclis Başkanı bu kurulun da başkanıdır.⁷

Bu önergeyi Meclis kabul ettiğinde yeni bir devlete giden yolda ana esaslar belirlenmiştir. Bu Meclis olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclis olduğundan kendisini süreyle bağlı görmemiştir. 26 Nisan'da Meclis-i Mebusan Nizamnamesinin değiştirilerek uygulanması, encümenlerin kurulması kararlaştırılmıştır. Aynı gün Hıyanet-i Vataniye adıyla bir yasa hazırlanması da istenmiştir. Daha sonra kabul edilen bu kanunun 8. Maddesine göre; mahkemelerin vereceği kararların kesin olduğu, bu kararların TBMM tarafından onaylandıktan sonra infaz edileceği ve onaylanmaması halinde meclisin kararının geçerli olacağı düzenlenmiştir. Böylece Meclise yasama ve yürütme yetkisi dışında yargı yetkisi de verilmiştir.⁸ Meclis, radikal ve ivedi kararlar alması gereken önemi yadsınamayacak bir geçiş döneminin meclisi idi. Yani "ben yasama, yürütme, yargı (istiklal mahkemeleri vasıtasıyla) görevlerini yaparım gerisine karışmam" deme gibi bir lüksü yoktu. Bunlar dışında daha birçok yükümlülüğü vardı. Kurucu bir meclis olmak kolay değildi.

Yukarıdaki önerenin dördüncü maddesi uyarınca 2 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri'nin Sureti İntihabına Dair Kanunla birlikte "İcra Vekilleri Heyeti" oluşturulmuştur. Zira icra (yürütme) organı olmayan bir meclise meclis denmesi çok doğru olmazdı. İcra Vekilleri Heyeti'nin üyeleri (vekil) hem kişisel hem de müşterek olarak Meclis'e karşı sorumluydular. 4. Maddede belirtildiği üzere, Meclis Başkanı olan kişi (Mustafa Kemal) bu heyetin de başkanıdır. Başkan, Meclis

adına yaptığı tasarruflardan dolayı, diğer vekiller gibi Meclis karşısında sorumlu olmalıdır. İcra vekilleri heyeti için önce 15 kişilik Layiha Encümeni kurulmuştur. Daha sonra bu Layiha Encümeni'nin 1 Mayıs 1920'de Meclise sunduğu tasarı üzerine 2 Mayıs 1920'de kabul edilen İcra Vekilleri'nin Suret-i İntihabına Dair Kanun'la 11 kişilik İcra Vekilleri Heyeti seçilmiştir.⁹ Bu heyetin üyelerinden birisi ise asker kökenli olan İsmet İnönü'dür. Bu kanuna göre vekiller doğrudan doğruya ve ayrı ayrı Meclis tarafından seçilecektir. Ancak bu düzenleme hükümet içinde görüş birliğini ve dayanışmayı sağlamayı zorlaştırıyordu. Bu nedenle daha sonra 4 Kasım 1920'de İcra Vekilleri Kanun'unun 2. maddesi değiştirilerek, icra vekillerinin Büyük Millet Meclisi Reisi'nin Meclis üyeleri içinden göstereceği adaylar arasından mutlak çoğunlukla seçileceği düzenlenmiştir. Ancak daha öncesinde 5 Eylül 1920'de Meclisin çalışma düzeniyle ilgili esasları belirleyen Nisab-ı Müzakere Kanunu kabul edilmiştir. Bu yasa yarından bir fazla milletvekili sayısını toplandı yeter sayısı olarak kabul etmiştir. Ancak milletvekillerinin devamsızlıkları artınca bu yeter sayısı daha da düşürülmüştür. Oldukça kısa olan İcra Vekilleri Heyeti'nin programının esası, prensip olarak yeni bir şey yapmaktan ziyade olanı muhafaza ve islah olmuştur. Zira zaferden sonra radikal tedbirlere başvurulabilirdi.¹⁰ Meclis'in gayesi ise daha önce de kısmen belirttiğimiz gibi hilafet ve saltanatı, vatan ve milleti, milli hâkimiyet prensibinin gerektirdiği esaslar dâhilinde kurtarmaktı. 18 Kasım 1920'de Meclis'in yayınladığı bildiri (Halkçılık Beyannamesi) şöyle diyordu; "Türkiye Büyük Millet Meclisi milli hudutlar dâhilinde hayat ve istiklalini temin ve Hilafet ve Saltanat makamını tahlis adıyla teşekkül etmiştir. Binaenaleyh hayat ve istiklalini yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi k.ılmakla gayesine vasıl olacağı kanaatindedir."¹¹

Ancak Kurtuluş Savaşı kazanılmadan önce padişahlık kurumununun kurtulması Mus-

7] Bülent TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 235.

8] Ahmet DEMİREL, *Birinci Meclis*, "Birinci ve İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupları", 1998, s. 109.

9] Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.1, s.198- 203, Zikredilen Albüm, s. 90-93.

10] Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.1,s. 241-246.

11] <http://www.boyutpedia.com/1447/63588/halkcilik-beyannamesi> - 30.10.2015 tarihinde erişim sağlanmıştır

tafa Kemal'in öncelikli hedefleri arasındaydı. Ama savaş kazanıldıktan sonra Mustafa Kemal "Halkçılık" ilkesini gündeme getirmiş ve saltanat karşıtı bir politika benimsemiştir.

Meclis açıldıktan sonra meclise bir isim konulması konusu tartışılır fakat bir neticeye varılamaz. Ancak, takip eden günlerde "Büyük Millet Meclisi" ismi daha yaygın olarak kullanılır. Bir süre sonra da bazı milletvekilleri mevcut ismin önüne "Türkiye" ibaresi eklerler. 8 Şubat 1921 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi'ndeki kullanımını takiben "Türkiye Büyük Millet Meclisi" Meclis'in daimi ve resmi ismi olur.¹²

Meclisin milletvekili sayısı ile ilgili farklı görüşler vardır. Bu görüşlere göre milletvekili sayısı 318 ile 399 arasında değişmektedir. Bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çünkü seçilen bazı milletvekilleri Ankara'ya gelmemiş, bazıları ise vefat etmiştir. Ancak Büyük Millet Meclisi açıldığında ilk oturumda 115 mebus vardı. Bu salt çoğunluğun çok altındaydı. Bu sayı daha sonrasında 300 küsurlara çıktı. Mebusları üç grupta toplamak mümkündür;

1. İstanbul Meclisinden 92 mebus (Meclis-i Mebusan'dan)
2. Biri Yunanistan olmak üzere, diğerleri Malta'dan gelen 14 mebus.
3. 19 Mart 1920 tebliğine (seçim bildirim) göre seçilmiş 232 mebus.¹³

Serbest meslek erbabı takriben 120, devlet memuru 125, belediyeçi 13, ordu mensubu 53, ilmiye sınıfından 53 mebus, aşiret reisi 5 mebus vardır. Genç bir meclistir. 30 yaş grubu oranı %39, 40 yaş grubu %35'dir. Yüksek okul mezunu %60, Orta öğretim mezunu %25, Medrese mezunu %19'dur.

3. Birinci Mecliste Gruplar

Birinci Meclis'in amacı ülkeyi düşmanlardan temizlemek ve Osmanlı'yı kurtarmak olduğu için ilk başta Mecliste çok farklı dünya görüşünden milletvekili olsa da hiçbir siyasi parti kurulmamıştır. Herkes vatanın kurtulması gayesinde birlikte hareket edebilmiştir. Ancak zamanla insan fıtratının gereği olarak

mecliste milletvekilleri arası gruplaşmalar olmuştur. Bu gruplardan en etkin olanları Birinci Grup ve İkinci Gruptur.

Mustafa Kemal Paşa Mecliste kendisini destekleyecek milletvekillerinden meydana gelen "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu" oluşturur. Bu grubun sayısı hızla artar ve kısa sürede 261'e ulaşır. Böylece Mustafa Kemal Mecliste kendi fikirleri doğrultusunda hızlı karar alınmasını sağlar. Aslında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclisteki bütün milletvekillerinin üyesi olduğu kabul edilen bir cemiyettir. Fakat daha sonra bunun sadece Atatürk'e bağlı milletvekillerine mahsus bir grup için kullanılması diğer milletvekillerince tepki görür. Bunun üzerine Atatürk'e muhalif olan bazı milletvekilleri; "Biz de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetiyiz, fakat biz ikinci grubuz" diyerek tepkilerini ortaya koyarlar. Bu ikinci grubun tam olarak ne zaman oluştuğu bilinemesi de doğal süreç içinde Atatürk'ün otoriterleşme temayülüne muhalefet ekseninde oluşan bir grup olduğunu söyleyebiliriz. Zira İkinci Grubun o günün şartlarında dile getirdikleri problem; Meclis Başkanlığı, Başkumandanlığı ve Heyet-i Vekile Reislığının aynı kişide toplanmış olmasıdır. Bu durum yakın geçmişte Enver, Cemal ve Talat paşaların kişisel yönetimleri de hatırlanunca, bazı milletvekillerinin zihinlerinde oldukça haklı nedenlere dayanan kuşkuların oluşmasına yol açıyordu.¹⁴ Yukarıda da değindiğimiz gibi Mustafa Kemal Paşa birinci Grup ile Meclis çoğunluğunu elinde tutuyordu. Meclisin de başkanıydı. Böyle olunca İcra Vekilleri Heyetinin de (günümüzdeki hükümet) kanuni olarak başkanı olmuş oluyordu. Daha sonra kendisine verilen Başkumandanlık yetkisiyle birlikte devletin bütün güçlerini elinde toplamıştı ki bu da İkinci Grubun endişelerinde haksız olmadığını göstermektedir. İkinci grubun haksız olmadığını başka bir delili de Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'e bahşedilen yetkiler sayesinde yapılan ve de halka zorla dayatılan devrimlerdir.

İkinci grubun üye sayısı tam olarak bilinemesi de bir dönem yüz üyeye ulaştıkları tahmin ediliyor. İkinci grubun önde gelen men-

12] Ahmet Cemil ERTUNÇ, a.g.e s. 14

13] Bkz. TBMM İsim Defteri, D.1, Ankara, 1943 Baskısı, TBMM'nin 25 inci Yıldönümü Anuş Albümü, 23 Nisan 1945

14] Ahmet Cemil ERTUNÇ, a.g.e 2010, s. 33

suplarından Hüseyin Avni Bey 30 Nisan 1923 tarihinde Tevhid-i Efkâr'a verdiği beyanatta İkinci Gruba mensup 67 kişinin isminden bahseder.¹⁵ Sayısı birinci gruptan az olsa da bu grup önemli fikirlerin savunucusu olmuştur. Şunu da belirtelim ki iki grup arasında keskin çizgiler yoktur. Mesela genelde İkinci Grupta yer alan bir milletvekili bazı konularda birinci grup tarafında oy kullanabiliyordu, ya da tam tersi olabiliyordu. Her iki grubun amacı milli mücadeleyi kazanmak olsa da savaş kazanıldıktan sonra meclisin salahiyetiyle ilgili çok büyük fikir ayrılıkları vardı ve Atatürk bu fikir ayrılıklarını uzun süre gizli tutmuştur.

Şunu ifade etmek istiyorum ki, birçok resmi tarihçi İkinci Grup mensuplarını dinci, muhafazakâr, saltanatçı, hilafetçi gibi sıfatlarla itham etmektedir. Fakat bu ithamlar gerçekten uzaktır. Çünkü Mustafa Kemal'in bu grupla ilgili değerlendirmelerini içeren belgeler ile Mustafa Kemal'in arkadaşlarına ilişkin belgelerde İkinci grup hakkında bu tip ithamlar yer almamaktadır. Hatta Mustafa Kemal'in 1923 Ocak ayında İzmit'te gazetecilere verdiği konuşmada bu iddiaların aksi yönünde bilgiler bulunmaktadır.¹⁶ Ülkede kanuna dayanan bir yönetim kurulması ilkesi de ikinci grubun temel ilkelerindedir. Bu nedenle İstiklal Mahkemelerine karşı çıkan milletvekilleri İkinci gruba mensup milletvekillerinden olmuştur. İkinci grubun temsilcisi sıfatıyla Hüseyin Avni Bey İstiklal Mahkemelerine baştan beri karşı olduğunu, Meclise bile verilmeyen kişisel görüşe dayanarak adam asma yetkisini Meclisin bu mahkemelere vermesinin kendisini hayrete düşürdüğünü söyler.¹⁷

Bu Mecliste önceden de belirttiğimiz gibi birçok dünya görüşünden insan vardı ve bu Mecliste birçok konu çok açık şekilde tartışıldı. Bu nedenle Birinci Meclise demokratik özellikler bakımından çok gelişmiş bir meclistir diyebiliriz. Ancak İkinci Grubun dağıtılması demokratik olmayan yöntemlerle olmuştur.

1 Nisan 1923'te Birinci Gruba mensup Esad Efendi ve 120 milletvekilinin imzaladığı teklif ile seçimlerin yenilenmesi istenmiş-

ti. Fakat daha öncesinde seçime gitme teklifi İkinci Gruptan gelmiştir ve de Birinci Grup bunu kabul etmemiştir. Bundan kısa bir süre sonra belirtilen tarihte Birinci grup seçime gitme teklifi vermiştir. Zira Lozan sırasında İkinci Grubun son derece etkili muhalefeti ile Birinci Grupta önemli bir erime görülmüştür. Mecliste İkinci Grup tarafından, Lozan'da Misak-ı Milli'den taviz verildiği ve de bunun engellenmesi gerektiği savunulmuştur. Bu etkili muhalefet sonucu, Birinci Gruba mensup birçok milletvekili İkinci Gruba geçmiş ve hatta İkinci Grup çoğunluğu ele geçirmiştir. Bu durumun sonucu olarak seçimin yenilenmesi Birinci Grup tarafından iradeyi tamamen İkinci Gruba kaptırmamak için bir çözüm gibi görülmüştür. Bu kapsamda 15 Nisan 1923'te Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda görünüşte basit ancak gerçekte önemli bir değişiklik yapılarak Birinci Grup dışındaki siyasi grup ve örgütlerin seçimlere girmeleri neredeyse olanaksız hale getirilmiştir. 16 Nisan 1923'te de Birinci Meclis'in çalışmaları sona ermiştir.

Şimdi biraz da Birinci Meclis döneminde meydana getirilen İstiklal mahkemeleri ve Teşkilat-ı Esasi Kanunu'na değinelim.

4. İstiklal Mahkemeleri

İstiklal Mahkemeleri gördüğü işlev bakımından çok önemli ve çok eleştirilen bir kurumdur.

İstiklal Mahkemeleri 11 Eylül 1920'de Firariler Hakkında Kanun'la gittikçe büyüyen asker kaçakları sorununu çözmek amacıyla kurulur. İlk planda 8 ayrı mahkeme kurulmasına karar verilir. Bu mahkemeler sadece asker firarilerini yargılamakla ilgilenmeyecek, aynı zamanda hırsızlık, gasp gibi can ve mal güvenliği ve kamu düzenini ilgilendiren suçlara da bakacaklardır. Bu mahkemeler son derece geniş yetkilerle donatılır. 11 Eylül'de kurulan bu mahkemeler görevlerine 17 Şubat 1921'e kadar devam ederler. Fakat İnönü Savaşları sırasında İstiklal Mahkemelerine tekrar ihtiyaç hissedilir.

İkinci kez olarak 24 Temmuz 1921'de Konya, Kastamonu, Samsun ve Yozgat'ta İstiklal Mahkemeleri tekrar kurulur. Bu Mahkemelerin görevleri zamanla genişletilmek istenir. Mustafa Kemal Başkumandan olunca İstiklal Mahkemeleri Başkumandanlığa bağlanır. En

15] Ahmet Cemil ERTUNÇ, a.g.e. 2010, s. 18

16] İNAN, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, s. 58-60

17] Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 3, s. 608-610

son Başkumandanlık emriyle tekrar kurulmuş bulunan bu mahkemeler, 31 Temmuz 1922'de lağvedilir ve yeni bir İstiklal Mahkemesi Kanunu çıkarılarak bu olağanüstü mahkemelerin kararları üzerinde meclis denetimi kurulur.

Üçüncü ve son olarak ise İstiklal Mahkemeleri 1923 ile 1927 yılları arasında etkin olmuştur. 1927'de Mahkemelerin faaliyetleri durdurulmuştur ancak Takrir-i Sükûn Kanunu tekrar ihtiyaç duyulabilir düşüncesiyle yürürlükte bırakılmıştır. Dahası, İstiklal Mahkemeleri Kanunu çok partili hayata geçilmesine rağmen yürürlükten kalkmamıştır. İstiklal Mahkemeleri'nin kalkması 1949'u bulacaktır.¹⁸

Resmi tarih kitaplarının genelinde İstiklal Mahkemelerinin yeni rejim düşmanlarını engellemek, irtica taraftarlarını cezalandırmak için kurulduğu yazmaktadır. Ancak biz İstiklal Mahkemeleri'nin birer intikam aracı olarak kullanıldığını, çok keyfi olarak ve haksız yere idam veya sürgün gibi cezaların verildiğini ve de halkı sindirmeye yönelik bir amacın olduğunu düşünüyoruz. 60 yıl kadar önce yayımlanan kitabında M. Philips Price, "Türkiye'nin hizaya getirilmesi için bir süre bir diktatöre ihtiyacı olduğu iddia edilebilirdi. Fakat Türkiye tarihinin bir dönemini kirleten bu gibi şahsî intikam fiillerine ihtiyacı yoktu" diye yazıyor ki, İstiklal Mahkemeleri'nin bir intikam aracı olarak kullanıldığına berrak bir ışık tutmuş oluyor.¹⁹

5. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Tek)

Meclis, kuruluşundan 9 ay sonra 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu (TEK) hazırlayıp kabul etmiştir. Bu Anayasa 24 maddelik kısa bir metin olarak kaleme alınmıştır. Bu Anayasanın getirdiği en önemli yenilik "Milli Egemenlik" ilkesidir. Milli Egemenlik, egemenliğin, yani devleti kuran, yöneten en üstün gücün, kişilere veya belli zümrelere değil, doğrudan doğruya millete ait olmasıdır.²⁰ Bu Anayasa kısa bir çerçeve anayasa niteliğindedir. Bunun başlıca nedenleri ise Osmanlı

dönemindeki Kanun-u Esasi'nin TEK ile çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte sayılması ve de çeşitli eğilimlerin yarıştığı Mecliste bir geçiş döneminin asgari ortak noktalarının saptanmasıyla yetinme isteğidir. Zira ayrıntılı düzenlemelere yer verilseydi Mecliste birçok kavga olurdu ve meclisin birlik-bütünlüğü muhtemelen bozulurdu. Bu bakımdan yerinde bir tercih olmuş diyebiliriz. Bu bir geçiş dönemi ve bağımsızlık günleri için gerekli bir araçtı. Aynı saikten dolayı TEK'de temel haklar da yer almamıştır,

Büyük Millet Meclisi kendisini kurucu bir meclis olarak gördüğü için, yeni bir anayasa yapımında uygulayacağı usul kurallarını da bağımsız olarak seçebilirdi. TEK'in görüşülmesi ve kabulünde özel kurallar ve yüksek yeter oy sayıları uygulanmamıştır. Anayasa görüşmeleri iki ay kadar sürmüştür. Anayasa tartışmalarının ısısının en çok yükseldiği sırada, iki askeri başarı anayasanın son biçimini almasını kolaylaştırmıştır: 1. İnönü zaferi ve Çerkes Ethem kuvvetlerinin dağıtılması. TEK milli egemenlik anlayışıyla birlikte halkçılık ilkesini de felsefi temel olarak benimsemiştir.

1921 Anayasa'sında (TEK) kendisinin adı kanunlardan üstün olduğunu ilan eden bir hüküm yoktur. Keza kendi değiştirilişi için bir hüküm de getirmemektedir. Bu yüzden bu Anayasa yumuşak bir anayasadır. Yumuşak anayasa, normal kanunlarla aynı usullerle ve aynı organlarca değiştirilebilen anayasa olarak tanımlanmaktadır.²¹ Yani TEK'in kanunlar gibi değiştirilebileceği sonucuna varılabilir. Zaten TEK kanunlar gibi nitelikli bir çoğunluk aranmadan yapılmıştır.

1921 Anayasası'nda il ve nahiyelerde (kasaba, köy) halk iradesi, yani yerinden yönetim ilkesi kabul edilmiştir. Bu da halkçılık ilkesinin yansımasıdır diyebiliriz. Hâlbuki Osmanlı-Türk anayasacılığında esas eğilim merkezi-yetçiliktir.

Kanunu Esasi padişahın tek yanlı iradesiyle ortaya çıkmış bir ferman Anayasası idi. 1924 Anayasası da varlıklarını Mustafa Kemal'e borçlu milletvekillerinden oluşan bir meclis tarafından yapılacaktır. 1961 ve 1982 Anayasalarında ise çok farklı nitelik ve

18] <http://www.mustafaarmagan.com.tr/istiklal-mahkemelerinde-adalet-var-miydi/> .31.10.2015 tarihinde ulaşım sağlanmıştır

19] <http://www.mustafaarmagan.com.tr/istiklal-mahkemelerinde-adalet-var-miydi/> .31.10.2015 tarihinde ulaşım sağlanmıştır

20] http://www.turkcebilgi.com/milli_egemenlik

21] <http://hukukcuk.blogspot.com.tr/2013/12/yumusak-anayasa-sert-anayasa-farki.html> .31.10.2015 tarihinde ulaşım sağlanmıştır

ölçülerde de olsa askerin payı büyüktür. Bu bağlamda 1921 Anayasası yapılış özellikleri bakımından sivil ve demokratik karakteriyle istisnai bir yerdedir.

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin yürütme organında birleşmesi mutlak monarşilerde ve diktatörlüklerde söz konusu olur. Yasama organında birleşmesine ise “meclis hükümeti” adı verilmektedir. Birinci Meclisin hükümet sistemi meclis hükümetidir. Çünkü üçüncü maddede Türkiye Devletinin Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunacağı belirtilmiştir. 8. Maddede ise hükümetin bölümlerinin Meclisin seçtiği vekiller aracılığıyla yönetileceği, bu vekillere meclisin yön vereceği ve keza gerektiğinde bu vekillerin Meclis tarafından görevden alınacağı öngörülmektedir. Bunlara karşılık Bakanlar Kurulunun Meclise karşı kullanabileceği hiçbir hukuki silah mevcut olmaması bakımından Birinci Meclis tam bir “meclis hükümeti” sistemidir.

1921 Anayasası’nda yargı düzenlenmemiştir. Bu konuda Kanun-i Esasi hükümlerinin yürürlükte olduğu düşünülebilir. Ancak uygulamada böyle olmamış bu dönemde yargı yetkisinin de meclisin elinde olduğu fikri hâkim olmuştur. Zaten bu fikirden ötürüdür ki İstiklal Mahkemeleri kurulabilmiştir.

Sonuç

Birinci Büyük Millet Meclisi hakkında anlattıklarımın çoğunun insanın zihninde resmi tarih öğretisi nedeniyle karanlık bir yer teşkil ettiğini düşünüyorum. Takdir edersiniz ki Türkiye Cumhuriyeti nasıl kurulmuştur diye kendimize sorsak çoğumuzun aklına ilk gelen şeyler şunlar olacaktır; ülkemiz işgal edilmişti, Atatürk Samsun’a çıktı ve Anadolu’da direniş hareketleri başladı, daha sonra Atatürk insanları Ankara’da topladı, düşmanları denize döktük sonra da 23 Nisan 1923’de Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyete giden yolda Atatürk’ün insanları nasıl Ankara’ya toplayabildiği, açılan meclis ve bu meclisi oluşturan insanların düşüncü tarzları, hangi hukuki düzenlemeler yapıldı hangi kurumların oluşturulduğu, Meclisteki İkinci Grup, İstiklal Mahkemeleri’nin uygulamaları vb. konular pek bilinmez. Zira Atatürk geldi hepimizi kurtardı işte diye düşünmek hem kolaydır hem de insanı mutlu ediyordur zannımca. Ancak artık

az da olsa bu tarihsel süreci resmi söyleme rağmen cesur şekilde anlatabilen tarihçilerimiz de vardır. Diğer yandan resmi söyleme karşı çıkan Osmanlı sempatanı bazı kesimler de Atatürk İngilizlerle anlaşta böylece Cumhuriyeti kurdu gibi kolay bir düşünceye sahiptirler. Fakat kısa süreli yanaltıcı sentez düşüncelere sahip olmak tarihten ders almayı engeller ve de İslam’ın sünnetullah, modernistlerin doğa kanunu dediği yasalar aleyhimize teker eder durur.

Şunu belirteyim ki İstiklal Mahkemeleri zabıtları daha bu sene (2015) yılında halka açılmıştır ve bu bizi sevindirmiştir. Fakat bu vesileyle de daha o döneme ait bilgi eksikliğimiz olduğunu fark etmiş oluyoruz. Tarihçilere yeni ve zor işler düşmektedir.

Özet mahiyetinde yaptığım bu çalışmamın konunun öneminin idrak edilmesine yardımcı olacağını ve de Türkiye Cumhuriyeti’ne giden yolda nasıl bir seyir izlenilmiş olduğunun daha iyi anlaşılmasına vesile olacağını ümit ediyorum.

Kaynakça

- ERTUNÇ, Ahmet Cemil; *Cumhuriyetin Tarihi*, Pınar Yayınları. İst. 2010
- DEMİREL, Ahmet; *Birinci Meclis*, “Birinci ve İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupları”, Editör: Doç. Dr. Cemil Koçak, *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi 1998
- İNAN, Arı; *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, YYK, Ankara 1996
- TANÖR, Bülent; *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları. İst. 2011
- ÖZBUDUN, Ergun; *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları 2010.
- KARABEKİR, Kazım; *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1969
- TÜRKEŞ, Mustafa, *Birinci Meclis*, “Birinci Meclis Döneminde Dış Politika”, Editör: Doç. Dr. Cemil Koçak, *Birinci Meclis*, Sabancı Üniversitesi 1998
- Osmanlı İmparatorluğu’ndan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş*; - Ord. Prof. Muammer Ra-

şid Seviğ'e Armağan'dan ayrı bası, İstanbul 1956

TBMM İsim Defteri, D.1, Ankara, 1943 Baskısı

TBMM Zabıt Ceridesi, C.1

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3

<http://www.boyutpedia.com/1447/63588/halkcilik-beyannamesi>

http://www.turkcebilgi.com/milli_egemenlik

<http://hukukcuk.blogspot.com.tr/2013/12/yumusak-anayasa-sert-anayasa-farki.html>